

luk sırasıyla Mandingo, Fulfude, Diyula, Sarakol ve Volof gibi Batı Afrika dil grubunda yer alan yerli dilleri konuşur.

Gambia'nın ekonomik hayatında faal nüfusun % 70 kadarının uğraştığı tarım ağır basar. Ülke topraklarının % 22'sini tutan tarım alanlarında yetiştirilen ürünler arasında yer fıstığı başta gelir ve onu pirinç, darı, mısır takip eder. Platolar alanında yetiştirilen yer fıstığı, çiftçinin en önde gelen ticarî ürünü ve aynı zamanda ülkenin başlıca gelir kaynağıdır. En önemli endüstri tesisleri de yer fıstığı üzerine olan (soyma, yağ çıkarma gibi) Gambia dünya yer fıstığı piyasasında etkin bir rol oynar. Ülkede en çok beslenen hayvanlar sığır, koyun ve keçidir.

BİBLİYOGRAFYA :

D. R. Wright, "Manding-Speaking Peoples", *Muslim Peoples: a World Ethnographic Survey* (ed. R. V. Weekes), Connecticut 1984, II, 481-486; *Africa South of the Sahara 1988*, London 1987, s. 480-487; D.-M. Femy, *Quid*, Paris 1988, s. 1017; "Gambia", *Le Courrier*, sy. 88 (1984), s. 8-22; P. Alexandre, "L'Afrique occidentale naguère britannique", *Encyclopédie de la Pléiade. Ethnologie régionale*, Paris 1972, I, 455-456; "Gambie", *Encyclopédie géographique*, Milan 1980, s. 487; D. H. Jones, "Gambie", *El²* (Fr.), II, 997; "Gambia", *EBr.²*, VII, 863-865.

SIRRI ERİNÇ

II. TARİH ve İSLÂMİYET

Afrika'nın en küçük ülkesi olan Gambia'nın tarihi, fizikî ve sosyal özelliklerini paylaştığı Senegal'in tarihiyle hemen hemen aynıdır. Bugün Gambia adıyla bağımsız bir ülkenin varlığı içtimai ve tarihî özelliklerin bir sonucu değil tamamen sömürgeciliğin bir ürünüdür. Genellikle Senegal'le birlikte Senegambia olarak adlandırılan bölge çeşitli devletlerin denetimi altında kalmış ve buraya İslâmiyet kuzeyden ve kuzeydoğudan XI. yüzyıl ortalarında ulaşmıştır. Murâbitlar Devleti'nin kurucusu Abdullah b. Yâsîn (ö. 1059) Senegal'e kuzeyden gelerek Lemtûne kabilesi arasında İslâm'ı yaymaya çalıştı. Gana nehri vadisinde yaşayan topluluklara İslâmiyet'in XII. yüzyılda ulaşmış olduğu sanılmaktadır. Burada yaşayan Mandinke ve Fülâniler doğudan ve güneydoğudan bölgeye gelip yerleştiklerinde Müslümanlığı benimsemiş bulunuyorlardı.

XIII. yüzyıla kadar ayakta kalan Gâne Devleti Gambia nehri vadisine hâkim olmamıştı; fakat bu devletin çöküşünden

sonra bölgede en güçlü siyasî birlik olarak sivriken Mali İmparatorluğu, Gambia dahil Senegal bölgesini de sınırlarına katarak XVII. yüzyılın başlarına kadar elde tutmuştur. Bu sırada Gambia vadisi fazla bir önem kazanmamış, iç kısımlardaki sahra ticaret yolları üzerinde bulunan şehirler öne çıkmıştı.

Avrupalılar deniz aşırı ülkelere seyahate başladıklarında Afrika'da karaya çıktıkları yerlerden biri de Gambia nehrinin halici oldu. 1455'te Portekizli denizciler buradan karaya çıkarak ticaret merkezleri kurmaya çalıştılar. Portekiz kralı adına hareket eden Venedikli Ca da Mosto 1455-1457 yılları arasında burada kalarak Batimansa adındaki bir mahallî kabilenin hükümdarıyla antlaşma yapmayı başardı. Daha sonra başka Portekizli denizciler de Aşağı Gambia'daki kabile yöneticileriyle dostluk ilişkilerini geliştirerek özellikle altın ve köle ticaretine yöneldiler. Portekiz gücü XVI. yüzyılın sonlarına doğru zayıflayınca bu defa Gambia nehri vadisine hâkim olmak için İngiltere ile Fransa arasında mücadele başladı. Burası iç bölgelere nüfuz etmek için son derece önemli stratejik bir yer olduğundan sömürgeci devletler ileriye yönelik hedefleri için Gambia'ya sahip olmak istiyorlardı.

Mali İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Gambia nehrinin kuzey ve güney tarafında yaşayan çeşitli kabileler daha bağımsız hareket etme imkânına kavuştular ve Niimi, Badibu, Niani, Vulı, Kantor gibi çeşitli küçük şeflikler doğdu. Bu durum bölgenin sömürgeleştirilmesini kolaylaştıran bir unsur oldu. İlk defa 1618 yılında Gambia'ya gelen İngilizler'den R. Jobson iki yıl sonra orta bölgelerdeki Tenda Krallığı'na kadar çıktı. İngilizler Gambia nehri halicindeki St. André adasında bir kale inşa ettiler. Royal Adventurers of England Trading in Africa şirketi Gambia nehrinde ticaret hakkını aldı ve St. André adasını ele geçirerek buranın adını St. James olarak değiştirdi. 1670'te bu adanın tam karşısında halicin kuzey tarafındaki Albreda'da Fransızlar bir ticaret merkezi kurdular. Fransızlar'la İngilizler arasındaki rekabet XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam etti ve St. James adası karşılıklı olarak birkaç defa el değiştirdi. Versailles Antlaşması ile (1783) Gambia nehri vadisi İngiltere'ye bırakıldı ve böylece rekabet sona erdi. St. James adasına yerleşmiş olan İn-

gilizler, Gambia nehri boyunca kurdukları ticaret merkezleriyle köle ve fildişi ticaretine yöneldiler. Köle ticareti yasaklanınca (1807) İngilizler vadi boyunca açmış oldukları ticaret merkezlerini kapatmak mecburiyetinde kaldılar. Bunun üzerine Gambia nehri halicinde, nehre giriş ve çıkışı denetleyecek bir konumda olan Kombo kralından alınan Banjul adasında bir üs kurarak burasını iskân ettiler. Bugünkü Banjul şehrinin temelleri böylece atılmış oldu ve burada teşekkül eden yeni şehre Bathurst adı verildi. Gambia nehrinin kuzey kıyısı buradaki Barra kralından alınırken (1826) 1840-1853 arasında Kombo kralından yeni yerler kazanıldı ve böylece sömürge genişletildi. Diğer taraftan iç bölgelerdeki kabile şefleriyle antlaşmalar yapılarak bunlara İngiliz himayesi kabul ettirildi. 1821'de bölge Tac'in sömürgeci oldu ve 1843'e kadar Sierra Leone sömürgeciye bağlı kaldı. 1866'da İngiltere'nin West African Settlements'ına dahil edilen Bathurst 1888'de buradan ayrılarak ayrı bir sömürge haline getirildi. 1857'de Fransa ile varılan bir anlaşma ile Albreda da İngiltere'nin denetimine geçerken Gambia ile Senegal'in bugünkü sınırları 1889'da Fransa ve İngiltere arasında imzalanan bir antlaşma ile tesbit edildi.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru statüsü kesin biçim kazanan Gambia idarî bakımdan karma bir ülke oldu. Bathurst'un bulunduğu Banjul adası (St. Mary de denir) sömürge, geri kalan ve dört bölgeye ayrılan topraklar ise birer himaye idaresi altına konulmuştur (1894).

Gambia nehrinin kuzey ve güneyindeki topraklarda muhtelif tarihlerde çok sayıda küçük müslüman devletçik kurulmuştur. XVIII. yüzyılda Kaabu (Gabu, Cabu veya Ngabu) Salum, Bundu ve Badibu en önemlileriydi. XIX. yüzyılda Kombo ve Badibu öne geçmiş ve bölgedeki siyasî olaylarda önemli rol oynamışlardır. Nehrin kuzeyini denetleyen Badibu Devleti'nden Maba Diakhu Ba, Mandingo, Fülânî ve Voloflar'ı birleştirerek bölgede güçlü bir İslâm devleti kurmak ve müslüman olmayan kabileler arasında İslâm'ı yaymak için yüzyılın ortalarında harekete geçti (1861). Salum ve Serer devletçikleri üzerinde otorite kuran (1864) Maba'yı Senegal'e hükmeden Fransızlar Badibu ve Salum imamı olarak tanıdılar. Ardından Cayor ve Lat Dior devletleriyle ittifaka giden Maba, Senegambia'yı içi-

ne alan bir İslâm devleti kurmak istediği için sonunda Fransızlar'la çatışmaya girdi ve mücadeleyi kaybedince (1867) bölgede Fransızlar'ın haklarını tanıyan bir antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Maba arzuladığı İslâm devletini kurmayı başaramadı, ancak onun başlattığı cihad hareketi sonunda Gambia nehri vadisindeki pek çok kişi Müslümanlığı benimsedi ve böylece bölgede İslâmiyet daha da güçlendi.

Ülkenin bir kısmını sömürge, bir kısmını da himaye idaresine alan İngiltere, diğer sömürgelerde olduğu gibi dolaylı yönetim politikası uygulamakla birlikte Bathurst'taki İngiliz valisinin mutlak hâkimiyeti vardı. Oluşturulan yürütme ve yasama konseylerinin fazla bir anlamı yoktu. Müslüman olan nüfusun çoğunluğu ülkenin siyasî gelişiminde önemli rol oynadığı için İngiliz yönetiminin bunlarla ilişki kurması zorunlu idi. Genelde müslümanlar ulemânın etkisi altında bulunduğundan sömürge idaresi için bir tehlike oluşturuyorlardı. Bu sebeple sömürge yönetimi, misyonerlerin denetimindeki eğitim faaliyetlerine destek vererek ulemânın nüfuzunu kırmaya çalıştı. Bununla birlikte Gambia'da sınırlı bile olsa İslâm hukuku kabul edilerek uygulanmıştır. Müslümanlar arasında ahvâl-i şahsiyye, evlilik, miras, vasiyet, velâyet gibi alanlarda yargılama şeriat mahkemelerine aitti. Buna karşılık borçlar ve ceza hukukunda şeriat uygulanmamıştır. Sömürge döneminde Gambia'da sosyal ve ekonomik alanda önemli gelişmeler olmadı. İngilizler sadece burada yetiştirilen yer fıstığıyla ilgilendiler ve mevcut durumu korumaya çalıştılar. 1929'da Bathurst'ta denizciler ve liman işçileri sendika kurmak için greve gittiler ve sonunda bu hakkı elde ettiler. II. Dünya Savaşı'nın ardından bütün kıtayı saran bağımsızlık hareketi Gambia'da da etkisini gösterdi. 1945-1951 arasında bazı reformlar yapıldı. Savaştan sonra United Party ile Democratic Party ve ardından da Gambia Muslim Congress kurularak siyasî hayata katıldı. Halkın artan ekonomik ve sosyal taleplerini dikkate almak zorunda kalan İngiltere ülkede bazı tesisler kurma yoluna giderken yasama konseyine yerlilerin de girmesine izin verdi. 1959'da kurulan D. Kairaba Jawara liderliğindeki Protectorate Progressive Party ülkenin bağımsızlığını elde etmesinde önemli rol oynadı. İngiltere'den daha radikal yenilik-

ler isteyen ve adını People's Progressive Party şeklinde değiştiren bu parti 1960'ta yapılan genel seçimlerde Protektora bölgesinde seçimi kazandı. 1960-1965 arasında Gambia İngiltere denetiminde özerk bir dönemden geçti. 1961'de sömürge yönetimiyle siyasî parti ileri gelenleri ve sendika temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonunda yasama konseyi temsilciler meclisine dönüştürüldü. 1961'de yapılan seçimleri Protectorate Progressive Party kazandı ve parti lideri D. Kairaba Jawara başkanlığında bir hükümet kuruldu. Ancak İngiliz valisi hâlâ yürütme ve yasama yetkisini elinde tutuyordu. 4 Ekim 1963'te özerk sömürge haline getirilen Gambia 18 Şubat 1965'te bağımsızlığını ilân etti. Aynı yıl Afrika Birliği Teşkilâtı'na ve Birleşmiş Milletler'e üye oldu. 1970'e kadar anayasal monarşi rejimiyle idare edilen ülke bu tarihte yeni bir anayasa yapılarak cumhuriyet oldu; D. K. Jawara da ilk cumhurbaşkanı seçildi. 1972, 1977, 1982 ve 1987 seçimlerini kazanan Protectorate Progressive Party ve Jawara iktidarda kalmayı başardı.

Bağımsızlık döneminde Gambia Afrika kıtasının en istikrarlı ülkelerinden biri olarak kaldı. Fizikî ve sosyal özellikleri aynı olan Senegal ile birleşme çabaları dış meselelerin başında gelmektedir. Nisan 1967'de imzalanan bir antlaşmayla Gambia Senegal ile bir federasyon oluşturmakla birlikte bu birlik yürümedi. Daha sonra 1 Şubat 1982 tarihinde iki ülke arasında Senegambia Konfederasyonu kuruldu; savunma ve iç güvenlik konularında birleşmeye gidildi ve 1983'te konfederasyonun ilk bakanlar konseyi oluşturuldu. Buna rağmen birlik başarılı olamadı ve 1990'da dağıldı.

Ülkede toplam nüfusun % 90'ını oluşturan müslümanların hepsi Mâlikî mezhebine mensuptur. Müslüman halk arasında Ticânîyye, Kâdiriyye ve Mürîdiyye tarikatları yaygın olup ilk iki tarikatın çok sayıda taraftarı vardır. Başşehirdeki çok sayıda İslâmî dernek çeşitli konularda faaliyet göstermektedir. Gambia Muslim Association tarafından Banjul'da açılan ve Arapça öğretim veren lise seviyesinde bir okul vardır. Diğer taraftan 1977'de eğitimin her düzeyinde Kur'an öğretimi başlatılmış bulunmaktadır. Yargı sistemi, İngiliz Common Law ile parlamento tarafından yapılan yasalara dayanan ve İslâm hukukunun etkisinin ahvâl-i şahsiyye konularıyla sınırlı

kaldığı Gambia'da bir kadı veya bir kadı ile iki yardımcısı tarafından idare edilen şer'î mahkemeler de vardır. Genellikle müslümanlar arasında evlilik, veraset, hibe, vesâyet ve velâyet gibi ahvâl-i şahsiyye ile ilgili davalara bakan bu mahkemelerde Mâlikî hukuku esas alınır.

BİBLİYOGRAFYA :

- J. S. Trimmingam, *Islam in West Africa*, Oxford 1959, s. 205; E. Sik, *The History of Black Africa* (trc. S. Simon), Budapest 1966, I, 127-128, 211; III, 229-233; J. D. Fage, *A History of West Africa*, Cambridge 1972, s. 21-24, 37-38, 77-78; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s. 290-294; M. Mahmûd Savvâf, *İfrikîyyâ el-Müslime*, Beyrut 1975, s. 125-137; J. N. D. Anderson, *Islamic Law in Africa*, London 1978, s. 229, 327; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1984, tür.yer.; M. Hiskett, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 232-233, 297-299; P. H. S. Hatton, "The Gambia, the Colonial Office and the Opening Months of the First World War", *JAfr. H*, VII/1 (1966), s. 123-131; Ch. A. Quinn, "Maba Diakhou Ba: Scholar-Warrior of the Senegambia", *Tarikh*, II/3, Nigeria 1968, s. 1-12; "Muslims in Gambia", *The Muslim World*, I/15, Karachi 1963, s. 7-8; "History of Gambia", a.e., VIII/27 (1971), s. 6; S. H. Amin, "Classification of Legal Systems in the Muslim Countries", *Islamic and Comparative Law Quarterly*, VII/2, New Delhi 1987, s. 94; M. B. Sillah, "British Colonialism and Islamic Movements in the Gambia Historical and Contemporary Perspectives", *el-Câmi'atü'l-İslâmiyye*, sy. 2, London 1414/1994, s. 69-88; D. H. Jones, "Gambia", *EI²* (İng.), II, 974-975; R. Van-Chi, "Gambie", *EUn.*, VII, 451-453; "Gambia", *EBr.*, IX, 1113-1114.

DAVUT DURSUN

GAMRE SEFERİ

(سرية الغمرة)

Hz. Peygamber'in, Hendek Gazvesi'nde Kureysîler'le iş birliği yapan Esedoğulları üzerine gönderdiği seriyye (6/627).

Gamre (Gamr), Arap yarımadasının Ne-cid bölgesi yakınında bir yerin ismidir. Esedoğulları'nın oturduğu Gamre suyu civarındaki bu bölgeye Gamrimerzük da denilirdi. Esedoğulları, Uhud Gazvesi'nin hemen ardından daha sonra peygamberlik iddiasında bulunacak olan Tuleyha b. Huveylid'in kışkırtmasıyla müslümanlara âni bir akın yapmayı planlamışlar, ancak durumdan haberdar olan Hz. Peygamber'in gönderdiği 150 kişilik kuvvet tarafından dağıtılmışlardı (bk. KATAN SEFERİ).